

УДК 631:368.914.2

В.К. Рудик, кандидат економічних наук, доцент ПДАТУ

СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ В РОСІЇ

Висвітлюються питання проведення пенсійної реформи в Росії, формування нової пенсійної моделі. Основна увага приділяється розвитку системи пенсійного страхування, на принципах якого побудовані сучасні пенсійні програми. Відмічається вплив різних факторів на необхідність реформування пенсійної системи Росії. Особлива роль відведена вивченню накопичувального пенсійного страхування, його характеристики і функціонуванню в умовах фінансової кризи. Аналізується можливість використання досвіду Росії у запровадженні обов'язкового накопичувального пенсійного страхування в Україні.

Ключові слова: пенсійне страхування, пенсійна реформа, обов'язкове накопичувальне пенсійне страхування, пенсійна система, пенсійна програма

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Пенсійна реформа в Україні потребує постійного коригування з врахуванням сучасних економічних і фінансових реалій. Розроблена урядом нашої держави Концепція дальшого проведення пенсійної реформи визначила основні пріоритети у формуванні національної пенсійної моделі на найближчу перспективу [1]. В її основі лежить формування і розвиток системи пенсійного страхування, роль для ефективного функціонування кожного рівня пенсійної системи України, відмічаються основні етапи реалізації пенсійної реформи.

Основна роль в даному документі відводиться впровадженню другого рівня національної пенсійної системи – обов'язковому накопичувальному пенсійному страхуванню. Накопичувальні пенсійні програми використовуються в більшості країн Європи в обов'язковій формі. Їхня доцільність і необхідність обумовлена багатьма факторами, які проявляються і в нашій країні. Серед них треба виділити демографічну ситуацію, яка з кожним роком ускладнюється, у зв'язку зі зменшенням працездатного населення і збільшенням кількості осіб пенсійного віку. Дана тенденція збільшує фінансове навантаження на солідарну систему пенсійного забезпечення, державні фінанси, вимагає від урядів країн диверсифікації джерел доходів пенсійного забезпечення населення.

У нашій країні проводиться обговорення питань, пов'язаних із запровадженням обов'язкового накопичувального пенсійного страхування відповідно до затвердженої Концепції, розробляється комплекс заходів з проведення організаційної і підготовчої роботи. Важлива роль відводиться проведенню роз'яснювальної роботи серед населення по використанню накопичувальних пенсійних схем.

Серед країн колишнього Радянського Союзу Росія також проводить пенсійну реформу і використовує накопичувальні пенсійні програми. Вивчення її досвіду дасть змогу використати переваги даних пенсійних програм при формуванні вітчизняної пенсійної системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Питаннями вивчення пенсійного страхування в Росії, аналізу його ролі у формуванні сучасної національної пенсійної моделі займаються багато відомих російських вчених в даній сфері. Серед них необхідно відмітити А. Соловйова, В. Шахова, В. Роика, М. Волгина, Л. Рейтмана, Р. Юлдашева та інших. У своїх наукових дослідженнях вони аналізують формування системи пенсійного страхування в Росії в сучасних умовах, характеризують його роль у функціонуванні розподільчих і накопичувальних пенсійних схем, обґрунтовують основні принципи, переваги і недоліки при реалізації пенсійної реформи.

Вітчизняні вчені М. Плаксий, Л. Лузгіна, І. Ломанов, В. Грушко, В. Внукова, С. Юрій також приділяють значну увагу у своїх наукових публікаціях питанням пенсійного страхування і його розвитку як в нашій країні, так і за рубежом. Багато питань в ході проведення пенсійної реформи як в Україні, так і Росії ще не повністю вирішені і потребують додаткового дослідження.

Формулювання цілей статті. Впровадження обов'язкового накопичувального пенсійного страхування в Україні вимагає проведення комплексу підготовчих і організаційних заходів, широкою роз'яснювальної роботи серед населення, розробки пакету відповідних законодавчих документів. Як відмічають більшість фінансистів, які займаються даними проблемами, для

вирішення цього питання в країні повинна бути створена сприятлива економічна ситуація на макроекономічному рівні.

Важливе значення для формування і практичного використання другого рівня вітчизняної пенсійної системи має вивчення зарубіжного досвіду. У багатьох країнах накопичувальне пенсійне страхування вже використовується тривалий період і є складовою їхніх національних пенсійних систем. Для України представляє інтерес вивчення досвіду накопичувальних пенсійних програм, які використовуються в Росії. Обидві країни мали однакові пенсійні системи, успадковані від колишнього Радянського Союзу, в складі якого вони знаходилися. Дані країни пройшли шлях реформування своїх національних економік на принципах ринкової моделі, створення нових фінансових систем у своїх країнах. В обох державах проводяться пенсійні реформи. Особливо заслуговує уваги формування і функціонування системи пенсійного страхування в Росії, використання різноманітних пенсійних програм в сучасних умовах, коли проявляється фінансова криза.

Виклад основного матеріалу дослідження. Україна сьогодні знаходиться на самому початку тих змін у сфері пенсійного забезпечення, які країни Європи і світу робили упродовж 80-90-х років XX століття, а країни Східної Європи – на початку XXI століття. Пенсійні реформи кардинально вплинули на соціально-економічне життя цих країн, значно збільшили реальні доходи людей пенсійного віку, покращили якість пенсійних виплат, сприяли в цілому розвитку національних економік. У структурі пенсійних виплат зростає роль трудової пенсії, розмір якої залежить від сплачених страхових внесків громадянами у працездатному віці.

Для України досить важливим є досвід Росії у запровадженні і використанні пенсійного страхування у проведенні пенсійної реформи. Враховуючи, що обидві країни були у складі Радянського Союзу, їм приходилося вирішувати багато однакових питань при перебудові своїх національних економік, в тому числі і пенсійних систем відповідно до сучасних умов. Росія однією з перших пострадянських країн розробила пенсійне законодавство, в основу якого були покладені страхові ідеї. Принципи пенсійного страхування передбачають, що кожний працюючий по найму обов'язково підлягав пенсійному страхуванню, рівень пенсій залежав від страхового стажу і розміру сплачених страхових внесків, ресурси державного пенсійного страхування не можуть бути використані на інші цілі, ніж виплата пенсій. Проте в середині 90-х років XX століття уряд країни не повністю дотримувався основних принципів пенсійного страхування. При здійсненні пенсійних виплат на практиці поширювалось таке явище як „зрівнялівка”, яка не враховувала особисті заслуги протягом трудової діяльності громадян.

У зв'язку з цим 1995 року в Росії була прийнята „Концепція реформи системи пенсійного забезпечення”, яка передбачала удосконалення національної пенсійної моделі та новий етап у розвитку системи пенсійного страхування в даній країні. Для реалізації основних положень даної Концепції у другій половині 90-х років XX століття було прийнято кілька законодавчих документів: Закон РФ „Про запровадження персоналізованого обліку в системі державного пенсійного страхування”, Закон РФ „Про недержавні пенсійні фонди”. Саме впродовж цього періоду відбувався пошук оптимального варіанту застосування другого рівня російської пенсійної системи. Дискусії велися з питань, який тип пенсійних схем використовувати для цього – перерозподільчий чи накопичувальний. Обидва вони побудовані на принципах пенсійного страхування, але мають свої особливості.

Уряд пропонував замість перерозподільчого страхового принципу запровадити накопичувальний. Більшість російських вчених, які займаються питаннями пенсійного страхування, розкритикували даний підхід, вказуючи на його необґрунтованість, низькі доходи працездатного населення, невідповідність економічних умов запровадженню накопичувального типу та інше.

У результаті дискусії було прийнято рішення, яке відображалось у відповідних законодавчих документах Російської Федерації. Відповідно до них другий рівень національної пенсійної системи Росії формувався на основі і перерозподільчого, і накопичувального страхових принципів в рівній пропорції. Роль накопичувальної складової була достатньо великою. Проте, враховуючи економічні умови в країні, рівень доходів громадян, розвиток фінансового ринку в Росії та інших факторів, уряд передбачав досить обережне і розтягнуте в часі запровадження накопичувальних пенсійних програм.

Деяко незвичним кроком для еволюції російського пенсійного страхування було запровадження 2000 року єдиного соціального податку. За даним рішенням уряду страхові внески по всіх видах соціального страхування об'єднувалися в один, який дістав назву податок. Більшість науковців вважає, що введення такого податку фактично руйнує інститут соціального страхування. Збираючи цей податок, податкові органи виконують адміністративні функції, а Фонди соціального страхування втратили свою значимість. Їх позиція щодо введення єдиного соціального податку є полярною до позиції Мінекономіки та Мінпраці Росії, де вважають, що такий податок в подальшому принесе користь [7, с. 2].

Проведені дослідження показали, що розвиток пенсійного страхування за період 10 років (з 1990 до 2000) відбувався почерговим пріоритетом страхових і фіскальних механізмів, що і відобразилось в поєднанні обох механізмів у вигляді єдиного соціального податку. Його використання свідчить про те, що другий рівень пенсійної системи тісно поєднаний з першим і фактично не є відокремленим від нього. У цьому полягає особливість використання накопичувального типу пенсійних програм в російській пенсійній системі.

Починаючи з 2002 року, пенсійна реформа в Росії почала свій новий етап. Він сприяв подальшому розвитку пенсійного страхування. Для практичної реалізації даної реформи була прийнята законодавча база, яка включала три основні закони: „Про трудові пенсії в РФ”, „Про обов'язкове пенсійне страхування”, „Про державне забезпечення в РФ” [13].

В основі реформування російської пенсійної моделі на даному етапі згідно чинного законодавства закладені принципи пенсійного страхування. Вона має багато спільного з так званою „шведською моделлю”. Структура пенсійних виплат включає три основні складові: базову, страхову та накопичувальну. Саме ці три види пенсій мають право отримувати громадяни Російської Федерації, які досягли пенсійного віку згідно з чинним законодавством [7].

Базова пенсія гарантується державою для всіх громадян, що досягли пенсійного віку і мають мінімальний стаж роботи 5 років. Її розмір затверджується разом із розміром мінімальної зарплати в державі.

Страхова пенсія виплачується з Пенсійного фонду. Її розмір буде визначатися із заробітної плати за весь період оплати страхових внесків.

Накопичувальна пенсія буде призначатися тільки для громадян Росії, яким до пенсійного віку залишилось 10 і більше років. Розмір страхових внесків буде залежати від віку страхувальників: для вікової групи від 35 до 50 років – 2% від фонду заробітної плати, до 35 років – 6%. Для громадян, яким до призначення пенсії залишилось 10 років, відкривати накопичувальний рахунок не вигідно.

Досить велике фінансове навантаження при сплаті страхових внесків по пенсійному страхуванню спостерігається для роботодавців. Вони перераховують до Пенсійного фонду РФ 28% пенсійних внесків із фонду оплати праці. Із даної суми 14% направляється до Державного бюджету для виплати базової пенсії, 12% направляється безпосередньо до Пенсійного фонду Росії для виплати страхової частини пенсії, а 2% (3-6%) – до накопичувальної частини трудової пенсії.

У нинішніх умовах тенденція до збільшення страхових внесків для роботодавців спостерігається і надалі. 2008 року уряд планував збільшити соціальний податок з 26 до 34%, у тому числі підвищити ставки внесків до Пенсійного фонду з 20 до 26%. Дані зміни повинні були зменшити фінансовий тиск на Державний бюджет і збільшити його на учасників пенсійного страхування. Проте економічна криза змусила уряд призупинити підвищення ставок до 2011 року [4, с. 4].

Враховуючи недосконалість системи Єдиного соціального податку у липні 2009 року в Росії був прийнятий законодавчий документ, який скасовує її з 1 січня 2010 року. Його замінюють на внесок роботодавця фіксованого розміру, який 2010 року становитиме 26%, а починаючи з 2011 року буде збільшено до 34%. Роботодавці зобов'язані будуть сплачувати дані внески до трьох фондів. 2010 року 26% сукупного страхового внеску роботодавців розподілятиметься наступним чином: 20% до Пенсійного фонду; 2,9% – до Фонду соціального страхування та 3,1% – до Фонду обов'язкового медичного страхування [5, с. 4].

Для України корисним є вивчення досвіду Росії щодо управління коштами накопичувальної частини трудової пенсії. Вирішення даного питання є особливо важливим для кожної країни, яка запровадила другий рівень пенсійної системи – обов'язкове накопичувальне пенсійне страхування. У таблиці 1 відображено, яка участь держави і приватного сектору в управлінні коштами Рівня II у Росії і деяких східноєвропейських країнах.

Таблиця 1

Участь держави та приватного сектору в управлінні коштами Рівня II – обов'язкового накопичувального пенсійного страхування в Росії і в країнах Східної Європи

Країна	Установа, що збирає страхові внески	Управління активами	Облік
Російська Федерація	Державна, Пенсійний фонд Росії (ПФР)	Приватні компанії з управління активами та пенсійні фонди (менш ніж 10%), державне (ПФР, понад 90%), за особистим вибором	Приватні пенсійні фонди (менш ніж 10%), державний (ПФР, понад 90%), за особистим вибором
Болгарія	Державна, Національна агенція з питань доходів	Приватне, пенсійні фонди	Приватний, пенсійні фонди
Казахстан	Державна, Державний центр з виплати пенсій	Приватне, пенсійні фонди	Державний, Державний центр з виплати пенсій
Угорщина	Пенсійні фонди	Приватне, пенсійні фонди	Приватний, пенсійні фонди
Румунія	Державна, Національна палата з питань пенсійного забезпечення	Приватне, пенсійні фонди	Приватний, пенсійні фонди
Польща	Державна, Інститут соціального забезпечення	Приватне, пенсійні фонди	Приватний, пенсійні фонди
Словаччина	Державна, Агенція соціального страхування	Приватне, пенсійні фонди	Приватний, пенсійні фонди
Хорватія	Державна, Центральний реєстр застрахованих осіб	Приватне, пенсійні фонди	Державний, Центральний реєстр застрахованих осіб

Джерело: <http://www.pension.kiev.ua/>

Аналізуючи дану таблицю, необхідно відмітити, що в Росії, на відміну від інших країн, переважає державне управління пенсійними активами. Його частка становить понад 90%, тоді як приватні компанії з управління пенсійними активами контролюють менше ніж 10%. У сучасних умовах громадяни більше довіряють державній системі. Аналогічна ситуація і з обліком страхових внесків по пенсійному страхуванню. Пропорції між державою і приватним сектором такі самі – держава здійснює облік понад 90% всіх платників, а приватні пенсійні фонди – менше 10%.

Якщо характеризувати установи, що збирають страхові внески, то в Росії, як і в східноєвропейських країнах, це здійснює державний орган, а саме Пенсійний фонд Росії. За останні півтора року до накопичувальної частини трудової пенсії перераховано біля 38 млрд. руб. Усі ці кошти акумулюються і зберігаються на рахунках Центробанку Росії та інвестуються тільки в державні облигації [6, с. 3].

Як показують проведені дослідження, в умовах фінансової кризи серед всіх фінансових інститутів, які займаються управлінням пенсійними активами, найменших збитків зазнав Внешекономбанк (ВЕБ) – трохи менше 2% 2008 року. Саме ця фінансова установа контролюється державою та управляє більш ніж 90% пенсійних активів. На даний час ВЕБ здійснює управління приблизно 352 мільярдами рублів пенсійних коштів (9,7 мільярди доларів), тобто активами більшості російських працівників, які вирішили не переводити свої накопичувальні пенсійні рахунки до недержавних пенсійних фондів або до компаній з управління активами.

Недержавним пенсійним фондам російські громадяни довіряють управління своїми пенсійними активами на суму 39 мільярдів російських рублів, а приватним компаніям з управління активами – на суму 12 мільярдів рублів [6, с. 3].

Для розвитку системи пенсійного страхування в Росії важливе значення має вирішення питання персоніфікації обліку платників страхових внесків. У Росії ще не існує системи

персоніфікованого обліку платників внесків – фізичних осіб, а існує тільки персоніфікація платників внесків юридичних осіб. Підприємство тільки один раз на рік подає інформацію до Пенсійного фонду про розмір внесків кожного працюючого. Це означає, що в базі даних Пенсійного фонду Російської Федерації є інформація тільки про розмір внесків від кожного роботодавця, індивідуального обліку по кожному працюючому не існує. На найближчу перспективу передбачається проведення заходів по запровадженню персоніфікації внесків на кожного платника і кожний страхувальник буде мати змогу отримати інформацію про наявність коштів на своєму рахунку і самостійно визначитися у яких фінансових інститутах – державних чи недержавних – акумулювати пенсійні накопичення та в якому порядку їх інвестувати [7, с. 3].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Проведені дослідження показали, що пенсійне страхування в Росії впродовж останніх десятиріч проходить непростий шлях свого розвитку. Як і в більшості країн Європи, воно лягло в основу проведення пенсійної реформи в даній країні. Відбувається пошук оптимальних варіантів використання пенсійних програм, постійно удосконалюється законодавча база у сфері пенсійного страхування, формується сучасна національна пенсійна модель, в якій взаємодіють і доповнюють один одного перерозподільчий і накопичувальний типи пенсійних схем, визначається роль і місце держави і приватного сектору в управлінні пенсійними активами.

Здійснюючи пенсійну реформу, уряд Росії для формування пенсійних накопичень використовував страховий і фіскальний механізми. Фіскальний механізм проявляється через використання системи Єдиного соціального податку. З 2010 року вона замінюється знову на страхові внески фіксованого розміру. Саме цього року російський уряд планує підняти розміри пенсій на 50% у порівнянні з теперішнім рівнем. Дане підвищення може значно збільшити дефіцит Державного бюджету [4, с. 4].

На думку більшості науковців, які займаються питаннями пенсійної реформи в Росії, для її успішної реалізації необхідно надалі розвивати систему пенсійного страхування. Саме вона повинна підняти рівень життя осіб пенсійного віку, сприяти розвитку фінансового ринку в країні, пожвавленню інвестиційних відносин і піднесенню національної економіки в цілому.

Особлива роль відводиться накопичувальному пенсійному страхуванню, яке дасть змогу направити додаткові фінансові ресурси для пенсійних виплат і підвищення розміру пенсій громадянам пенсійного віку, які будуть приймати участь у відповідних пенсійних програмах. Запровадження такого страхового механізму є досить кропітким, довготривалим і недешевим заходом, адже вимагає розробки відповідного законодавства, впровадження персоніфікованого обліку страхувальників, формування відповідної інфраструктури, проведення роз'яснювальної роботи серед населення, наявності спеціалізованих фінансових інститутів. У перспективі воно повинно дати позитивні результати у вигляді формування фінансової бази для сплати пенсій, які будуть залежати від суми страхових внесків громадян у працездатному віці.

Список використаних джерел

1. Концепція подальшого проведення пенсійної реформи. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 21 жовтня 2009 року. – № 1113 // Газета Пенсійний Кур'єр. – № 44(338) від 30 жовтня 2009 року.
2. Грушко В.І. Пенсійна система України. Навч. посіб. – К.: Кондор, 2006. – 336 с.
3. Мак Таггарт Г. Пенсійна система у постсоціалістичних країнах // Соціальна політика і соціальна робота. – 2001. – № 11. – С. 19-25.
4. Міжнародний пенсійний вісник. – 2010. – № 13. – С. 4. – Режим доступу: [http:// www.pension.kiev.ua/](http://www.pension.kiev.ua/)
5. Міжнародний пенсійний вісник. – 2009. – № 10. – С. 4. – Режим доступу: [http:// www.pension.kiev.ua/](http://www.pension.kiev.ua/)
6. Міжнародний пенсійний вісник. – 2009. – № 2. – С. 3. – Режим доступу: [http:// www.pension.kiev.ua/](http://www.pension.kiev.ua/)
7. Пенсійна реформа в Україні – Режим доступу: [http:// www.pension.kiev.ua/pensref/intpract/Russia/html](http://www.pension.kiev.ua/pensref/intpract/Russia/html).
8. Роик В.Д. Пенсионная реформа: институциональный подход. – Режим доступу: [http // www.chelt. ru/2001/1/roik.ntml](http://www.chelt.ru/2001/1/roik.ntml).
9. Роик В.Д. Пенсионная реформа России: системный кризис и пути его преодоления // Электронный журнал „Научный эксперт” № 7 (июль-август 2007) – Режим доступу до журналу: [http// www.rusland.ru/public/80.html](http://www.rusland.ru/public/80.html).

10. Соловьев А.К. Финансовая система обязательного пенсионного страхования в России. – М.: Финансы и статистика, 2003. – 480 с.
11. Федеральный закон „О трудовых пенсиях в Российской Федерации” от 17.12. 2001 г. – № 17-ФЗ. – Режим доступа:[http^//www/ntc/duma.gov.ru](http://www/ntc/duma.gov.ru).
12. Федеральный закон „Налоговый кодекс Российской Федерации” от 31.12. 2001 г. – № 198-ФЗ. – Режим доступа:[http^//www/ntc/duma.gov.ru](http://www/ntc/duma.gov.ru).
13. Федеральный закон „Об обязательном пенсионном страховании в Российской Федерации” от 15.12. 2001 г. – № 167-ФЗ. – Режим доступа:[http^//www/ntc/duma.gov.ru](http://www/ntc/duma.gov.ru).
14. Юрій С.І., Шаварина М.П., Шаманська Н.В. Соціальне страхування. Підручник. – К.: Кондор. – 2004. – 464 с.

Аннотация. Освещаются вопросы проведения пенсионной реформы в России, формирования новой пенсионной модели. Основное внимание уделяется развитию системы пенсионного страхования, на принципах которого построены современные пенсионные программы. Отмечается влияние различных факторов на необходимость реформирования пенсионной системы России. Особая роль отводится изучению накопительного пенсионного страхования, его характеристике и функционированию в условиях финансового кризиса. Анализируется возможность использования опыта России по внедрению обязательного накопительного пенсионного страхования в Украине.

Ключевые слова: пенсионное страхование, пенсионная реформа, обязательное накопительное пенсионное страхование, пенсионная система, пенсионная программа

Annotation. Light up the questions of leadthrough of pension reform in Russia, formings of new pension model. Basic attention is spared development of the system of pension insurance, on principles of which the modern pension programs are built. Influence of different factors is marked on the necessity of reformation of the pension system of Russia. The special role is taken the study of story pension insurance, to his description and functionings in the conditions of financial crisis.

Key words: pension insurance, pension reform, obligatory story pension insurance, pension system, pension program.

УДК 331.101.262.008.2

А.Д. Чикуркова, кандидат економічних наук, доцент ПДАТУ

СИСТЕМА СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ РОБОЧОЮ СИЛОЮ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Розглядаються питання сутності і основних складових системи стратегічного управління робочою силою. Висвітлюються особливості суб'єктно-об'єктних взаємозв'язків в системі стратегічного управління робочою силою підприємств. Обґрунтовано систему чинників управлінського впливу на робочу силу.

Ключові слова: стратегічне управління, робоча сила, персональний менеджмент, ринок робочої сили.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Сучасна концепція управління робочою силою ґрунтується на системному підході до формування, розвитку, використання людського потенціалу виробництва. Цим і обумовлюється необхідність створення такої системи у організації.

Системний підхід до управління робочою силою організації (персоналом) дає можливість з'ясувати сутність та зміст цієї діяльності в цілому, а також окремих компонентів, із яких складається система управління робочою силою: цілей, функцій, організаційної структури, технічних засобів управління, інформації, методів управління людьми, технології управління. Важливо також зрозуміти багатопланові взаємозв'язки між цими компонентами, їх залежність від зовнішнього оточення.

Усю сукупність цілей організації можна розділити на чотири блоки: економічні, науково-технічні, виробничо-комерційні та соціальні. У сучасних умовах розвитку економіки в якості